

Admiral Graf Spee

Göran Sändare

I hamnen i Uruguays huvudstad Montevideo finns några minnesmärken som man genast lägger märke till när man kommer i land från något av de fartyg som lägger till här. Det är dels ett stort ankare på ett fundament med en inskription och dels ett mycket stort och märkligt instrument i stål.

Graf Spee-monumentet i Montevideos hamn. Foto Göran Sändare.

När monumentet restes 1964 löd inskriptionen:

ANCLA GRAF SPEE QUE PERDUREN LOS IDEALES QUE TE DOBLEGARON
1939 13 XII 1964. (Graf Spees ankare – må de ideal bestå som du underkastar dig
1939 13 dec 1964.)

Två år senare, år 1966, protesterade krigsveteraner både från England och Tyskland mot denna skrivning. Med tanke på de goda relationer som under åren utvecklats mellan de forna fienderna ville man ändra texten. Och nu står det i stället:

ANCLA GRAF SPEE QUE PERDUREN LOS IDEALES QUE HOY JUNTOS
DEFENDEMOS 1939 13 XII 1964. (Graf Spees ankare – må de ideal bestå som vi i
dag tillsammans försvarar 1939 13 dec 1964.)

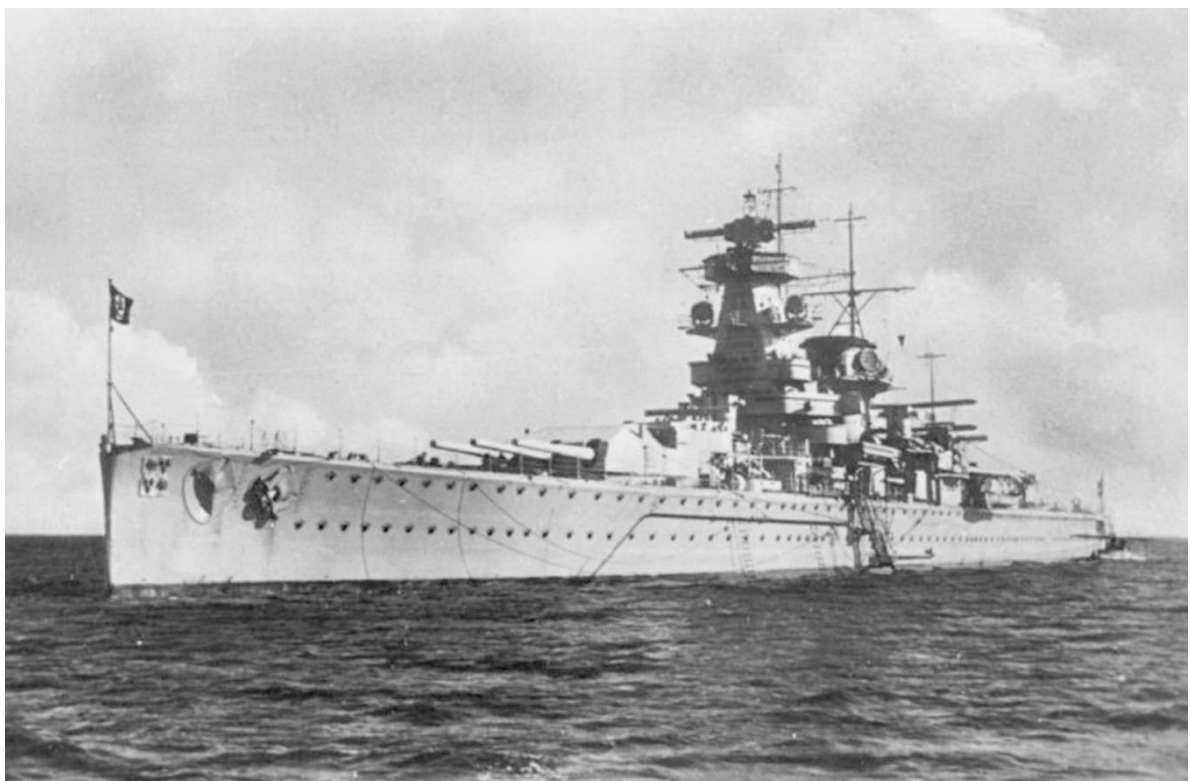
Admiral Graf Spee

Bakgrunden till denna märkliga och spännande historia är säkert bekant för många. I Versaillesfreden efter första världskrigets slut stipulerades år 1919 noggrant de villkor som förloraren Tyskland måste hålla sig till. Dess krigsmakt skulle starkt begränsas, med mycket färre soldater, förbud mot tungt artilleri, stridsvagnar, ubåtar och flygplan. Dessutom skulle antalet örlogsfartyg minskas och man förbjöd

byggandet av tunga slagskepp. Nya krigsfartyg fick inte ha större displacement än 10 000 ton och inte bestyckas med tyngre kanoner än 28 cm.

För att Tyskland skulle komma runt detta förbud började man i slutet av 1920-talet skissa på en ny klass örlogsfartyg som skulle vara konstruerade att vara "starkare än allting snabbare och snabbare än allting starkare". Man hade snart ritningar klara för byggandet av fyra stycken Panzerschiffe, populärt kallade "fickslagskepp". Det första fartyget sjösattes 1931 och döptes till *Deutschland*, det andra sjösattes 1933 under namnet *Admiral Scheer*. Det tredje var klart 1934 och gick i tjänst i januari 1936. Hon kom att heta *Admiral Graf Spee*. Något fjärde fickslagskepp blev det dock inte.

Graf Spee utrustades med dieselmotorer som visserligen inte hade någon fördel i utrymme och vikt framför vanligt ångturbinmaskineri, men i gengäld förbrukade man avsevärt mindre mängder brännolja. Detta var en stor fördel om fartyget skulle operera självständigt under en längre tid. *Graf Spee* fick också 1938 som första tyska fartyg radarutrustning.

Admiral Graf Spee 1936.

Andra världskrigets utbrott

Formellt startade andra världskriget den 1 september 1939 då Tyskland gick in i Polen. Men Hitler hade förstås långt tidigare planerat framtida krigshandlingar. *Graf Spee* avgick redan den 21 augusti från Wilhelmshafen för att enligt order bedriva sjöhandelskrig. Hon stävade söderut, och den 26 september fick hon order om att sätta i gång operationerna, dvs. att sänka allierade handelsfartyg. Under de närmaste

två månaderna kunde *Graf Spee* sänka eller uppbringa hela nio brittiska skepp på sammanlagt 50 000 ton. Kapten Hans Langsdorff var mycket skicklig i att kamouflera sitt fartyg så att det kunde likna både franska och brittiska kryssare eller slagskepp. Han lät tillverka ett extra "kanontorn" med 28 centimeterspjäser, liksom en skorsten, allt i trä, samtidigt som hela fartyget målades mörkgrått. Därigenom kunde *Graf Spee* komma ganska nära handelsfartygen innan de förstod faran. *Graf Spee* tog dock upp besättningarna på de sänkta fartygen, och ett av fartygen uppbringades för att användas som fångskepp. *Graf Spee* gick sedan in i Indiska oceanen och sänkte utanför Mocambique en tanker, som man avsiktligt lät sända ut SOS för att skapa panik även här. Det dröjde ganska länge innan det brittiska amiralitetet fick närmare reda på *Graf Spees* positioner och inte förrän i november sändes två brittiska och en nyzeeländsk kryssare, HMS *Ajax*, HMS *Achilles* och HMS *Exeter* till området kring Rio de la Plata, dit man misstänkte att *Graf Spee* var på väg.

Den första större sjökrigsdrabbningen

På morgonen den 13 december fick *Graf Spee* visuell kontakt med de tre lätta kryssarna, som alla hade svagare artilleri, 15 cm och 20 cm, jämfört med *Graf Spees* 28 cm. Några av kryssarna var dock snabbare än *Graf Spee*. *Exeter* fick redan den första halvtimmen av slaget ta emot tre direkta träffar av 28 cm-artilleriet och blev snabbt tvunget att avbryta striden. *Ajax* och *Achilles* kunde dock anfalla från var sin sida och lyckades träffa *Graf Spee*, framförallt i förskeppet. Sedan *Ajax* träffats av flera 28 cmprojektiler och dessutom gjort slut på större delen av sin ammunition drog även hon sig ur striden. Nu valde kapten Langsdorff att gå in till den neutrala hamnen i Montevideo eftersom skadorna på förskeppet omöjliggjorde en hemresa. Även *Graf Spee* led brist på ammunition.

Det första Langsdorff gjorde i hamn var att låta begrava alla de tyska sjömän som omkommit under striden. Han frigav också alla besättningsmän från de sänkta handelsfartygen. Ingen av sjömännen på de nio sänkta fartygen hade förolyckats, och alla de frigivna intygade att de behandlats mycket positivt av Langsdorff, som också talade perfekt engelska.

Brittiska diplomater pressade först på Uruguays regering att tvinga *Graf Spee* ut till sjöss igen. Enligt internationell lag fick ett stridsdugligt fartyg bara stanna i 24 timmar i neutral hamn, annars skulle hela besättningen interneras. Men snart fick briter i Montevideo information om att den brittiska flottan inte kunde få nya krigsfartyg på plats förrän efter ganska lång tid. I stället försökte nu de nu hindra *Graf Spee* från att lämna hamnen. Tursamt nog fanns en regel i den internationella lagtexten som stipulerade att ett örlogsfartyg från en krigförande nation inte fick lämna den neutrala hamnen inom 24 timmar efter det att ett handelsfartyg gått till

sjöss. Det visade sig att ett brittiskt handelsfartyg, *S/S Ashworth*, skulle avsegla den 16 december på kvällen, och därför hindrades *Graf Spee* från att lämna hamnen.

Diplomatiskt spel

Nu vidtog även ett diplomatiskt spel. Britterna hade läckt ut information till argentinsk press att man beställt stora mängder bränsle för sina krigsfartyg i argentinska hamnar, och att ett hangarfartyg, *HMS Ark Royal*, och en slagkryssare, *HMS Renown*, inom kort skulle anlända till La Platabukten. Den 17 december telegraferade Langsdorff till Berlin och ställde frågan om han skulle försöka ett utbrytningsförsök eller sänka *Graf Spee*. I svarstelegrammet meddelade såväl Hitler som marinchefen Erich Raeder att de stödde utbrytningsinitiativet, men om det inte lyckades skulle *Graf Spee* sänkas.

Redan på kvällen den 17 december hade Langsdorff fattat sitt beslut, troligen efter att han lurats av den brittiska desinformationen. Större delen av den tyska besättningen lämnade *Graf Spee* och gick ombord på den tyska ångaren *Tacoma*. På *Graf Spee* fanns bara 41 man när hon och *Tacoma* stävade ut på internationellt vatten. Här apaterade man sprängladdningar på *Graf Spee* och sedan överfördes även de 41 männen till *Tacoma* innan *Graf Spee* sprängdes i solnedgången. Hon sjönk inte genast utan låg och brann i flera dagar och flera brittiska militärer kunde gå ombord. Där fann de bland annat en märklig antenn som visade sig höra till radaranläggningen för fartygskanonernas målsökning. Detta slag av vapensystem kom britterna inte att utveckla förrän flera år senare.

Graf Spee i lågor utanför Montevideo. Från Wikimedia.

Tacoma fortsatte till Buenos Aires där alla de tyska sjömännen överlämnade sig och internerades för resten av andra världskriget. Kaptenen Hans Langsdorff hade inkvarterats på ett hotellrum och natten mellan den 20 och 21 december klädde han sig i paraduniform och begick sedan självmord genom att skjuta sig, knäböjande på den tyska stridsflaggan. Enligt obekräftade uppgifter var det dock den kejserliga flaggan och inte den nazityska. Langsdorff tog i ett avskedsbrev på sig skulden för *Graf Spee* undergång. Han skrev: *"Jag ska möta mitt öde med fast beslutsamhet för fosterlandets sak och för min Führer."*

Efterspel

Många av de tyska sjösoldaterna valde att stanna kvar i Argentina efter kriget, och efterhand uppkom sammanslutningar av både tyska och brittiska soldater som hade medverkat i det första stora sjöslaget under andra världskriget. Flera gånger har man haft träffar i Montevideo, och år 1964 sattes alltså det stora monumentet upp för att hedra de stupade. Flera dykningar har företagits till *Graf Spee* vrak och man har tagit upp en hel del utrustning. Vid sidan om ankaret och monumentet finns även det jättelika avståndsriktningssinstrument som *Graf Spee* använde för att sikta in sig på de fientliga krigsfartygen.

Avståndsriktningssinstrument från Graf Spee. Foto Kjell Jakobsson.

Så sent som 2006 tog man från vraket upp en stor bronsörn med den nazityska svastikan under. Tyska myndigheter har pressat på Uruguay att låta ställa ut denna symbol på ett museum hellre än att låta den säljas på auktion. De befارade att denna symbol skulle kunna användas som propaganda i pronazistiska kretsar. Flera andra

föremål har tagits upp under de senaste åren, och en av *Graf Spees* stora kanoner står på plats utanför Montevideos marinmuseum, Museo Naval, där även en del andra föremål från *Graf Spee* finns till beskådande.

Bronsörnen från Graf Spee. Foto Reuters.

Kanon från Graf Spee. Från Wikipedia.